

Dr. Pavlina Bobič, urednica monografije *Pragovi nasilja*

Ubeseđenje bolečine

Prve junijske dni je bila v Novem mestu predstavljena znanstvena monografija Pragovi nasilja s podnaslovom Dolenjska in Bela krajina 1941–1943. Zbornik prinaša enajst avtorskih prispevkov uglednih zgodovinarjev in publicistov, uredniško pa jih je v celoto povezala urednica dr. Pavlina Bobič. Zgodovinarica je od leta 2021 znanstvena sodelavka Študijskega centra za narodno spravo, njene raziskave pa se osredinjajo na izvor ter oblike genocidnega nasilja med drugo svetovno vojno s posebnim poudarkom na Sloveniji in študiju primerov (po)vojnih kršitev človekovih pravic na Dolenjskem.

Javnost je prepričana ali pa jo »vodilni« zgodovinarji vsaj stalno prepričujejo, da je o dogajanju na Slovenskem med drugo svetovno vojno povedano že tako rekoč vse in da tu ni več mogoče pričakovati kakšnih novih znanstvenih spoznanj. Vaše mnenje je očitno drugačno, sicer najbrž ne bi sprejeli urejanja zbornika, ki se posveča obdobju 1941–1943 ...

Res je, gre za izjemno pomembno obdobje, v katerem se je za sodobnike »lomil čas«: ljudi je aprila 1941 udarila druga svetovna vojna in z njo okupacija tuje vojaške sile, trganje vsakdanjosti se je vse bolj prepletalo s surovostjo okupacijske politike, prvimi zamislivi podtalnega odpora v taboru tradicionalnih strank in z začetki zelo otipljive revolucionarne akcije za vzpostavitev režima pod izključno oblastjo komunistične partije. Slednje so se do skrajnosti izostrile z ustanovitvijo Varnostno-obveščevalne službe avgusta 1941 in s prvimi likvidacijami najvidnejših nasprotnikov komunizma. Takšno »dokončno urejanje« in vse bolj brezkompromisno obračunavanje z nosilci protirevolucije (ali ljudmi, ki so jih revolucionarji označili za take) je že v prvem letu vojne vodilo k nastanku prostovoljnih protikomunističnih enot na Dolenjskem. Zaradi nasilja italijanske vojske med veliko ofenzivo leta 1942 in nevzdržnih pritiskov komunistične strani so najbolj trpeli preprosti ljudje na podeželju, ki so bili prisiljeni v iskanje preživetvenih strategij sredi najbolj zapletenih razmer, s kakršnimi nihče ni imel izkušnje in se je težko znašel v njih. Knjiga s pomočjo izbranih primerov osvetli logiko brutalnih komunističnih umorov in nato v rezu italijanske kapitulacije kratkotrajno obdobje partizanske oblasti v Novem mestu, intenzivno iskanje političnih sovražnikov znotraj mesta, ki se je končalo z množičnimi aretacijami in nato likvidacijami komunizmu najbolj oporečnih posameznikov v brezni mestnega zaledja. Kočevski proces iste jeseni 1943 je bil prvi montirani revolucionarni

proces, vzporedno z njim pa knjiga pokaže na povsem človeško tragiko ob sesutju osnovnih pravnih norm. Socialna mobilnost partijsko najbolj izoblikovanih novih ljudi je istočasno ustvarila novo avantgardo po zgledu boljševiške revolucije, vse pa se tematsko steka v vprašanje tranzicijske pravičnosti danes. Še več, knjiga se zaključuje s problematizacijo državljanske vojne pri nas, ki je izredno pomemben, a še vedno ne dovolj raziskan fenomen ter ga zanesljivo postavlja v ustrezen primerjalni historiografski model.

Na ovitku monografije so zapisane besede recenzenta dr. Oskarja Muleja z dunajske univerze. Navedek se konča z ugotovitvijo: »Škoda le, da knjiga ni izšla že tri desetletja prej.« Zakaj torej takšna knjiga ni izšla že pred 30 leti? Kaj je doslej počelo prevladujoče slovensko zgodovino-pisje, da so te tematike toliko časa ostajale »pod njenim radarjem«, če smem uporabiti te besede?

Kot raziskovalke se me najbolj dotaknejo pričevanja ljudi, ki so neposredno doživeli grozo nasilne smrti svojih družinskih članov, obenem pa me fascinira njihova volja po preseganju zla in sposobnost preživetja, ne glede na vse hudo v življenju.

Tematike, ki se jih monografija loteva, sodijo med najbolj občutljive – ne le za ljudi, ki so (p)ostali najgloblje zaznamovani tako z vojnimi kot povojnimi travmami, pač pa tudi prevladujočo politiko in njene nenehne poskuse, da onemogoči ali vsaj oteži soočanja z nasilno zatemnjenimi poglavji naše preteklosti. Kaže, da

tako kot danes tudi pred tridesetimi leti »prevladujoče« slovensko zgodovino-pisje ni premoglo dovolj zaleta niti ambicije za izstop iz območja lastnega udobja, ki ga je skozi povojna desetletja ustvarilo z zvestim in zavestnim promoviranjem »primernih« raziskovalnih področij ter s povzemanjem za režim zaželenih »znanstvenih« dognanj. Slednje je na vsakršen način zelo daleč od kritičnega zgodovino-pisja, torej pretresanja najširših raziskovalnih virov in premikanju že davno preraslega vedenja.

Monografija je izšla v sozaložništvu Študijskega centra za narodno spravo in Škofije Novo mesto. Po svoje nenavadna kombinacija. Kaj ji je botrovalo?

Kot je zapisal in povedal novomeški škof dr. Andrej Saje, so ljudje svojim duhovnikom večkrat zaupali željo in celo potrebo, da se natančneje raziščejo za preživele izredno travmatične okoliščine zamolčanega vojnega in povojnega nasilja na Dolenjskem in v Beli krajini. Zgodovina lahko molči le toliko časa, kolikor ji ga odmerijo njeni akterji; in ker je vojna zasekala žive rane v zares številne, če ne tako rekoč vse družine tega območja, postane jasno, da za preživele žrtve med nekdanjostjo in sedanjostjo ni ostre ločnice. Toda dialog, če hoče zdraviti, mora potekati v spoštljivi izmenjavi mnenj in spoznanj. Narodna sprava skupaj z uveljavljanjem principov tranzicijske pravičnosti gotovo posega tudi na politično področje in z resnostjo izvajanja ali neizvajanja kaže na trdnost ali majavost demokracije v državi. Toda na povsem človeški ravni je sprava del duhovne dimenzije in sposobnost preseganja najbolj mračnih poskusov, da se žrtve medvojnih in povojnih komunističnih pobojev prepusti malomarni in preiščeni stigmatizaciji ljudi, nevrednih spomina.

Ali je danes težko najti raziskovalce, ki bi avtorsko zagrizli v te »neprijetne« teme?

Pri tistih, ki se sprašujejo, kako všečno bo njihovo delo, gotovo. Treba je le vedeti, da pri nas mnoge ustanove obvladujejo politično angažirani vsevedi, ki nagrajujejo svoje pristaše, medtem ko znanstveno najmočnejše kolege prijavljajo organom pregona in so potem ti deležni hišnih preiskav. Celotno detektivo so pri nas že pošiljali za zgodovinarji. V takšnih razmerah, ko se celo razpuščajo ustanove,

na cesto pa se mečejo raziskovalci z obsesivnim knjižnim opusom, je seveda najprej nujna značajska trdnost. Zahtevati pa je treba tudi znanstvenokritično doslednost. Normalno je, da se ljudje bojijo; toda ta strah je treba premagati. Dobro se je zavedati, da se preganjalci držijo samo zaradi vpetosti v različne kadrovske mreže; odvisni so od ljudi moči, ki jih lahko puščajo na položajih po več desetletij, lahko pa jih vsak hip zamenjajo. Raziskovalec pa je sam. To ni udoben položaj, a se da vzdržati. Tudi brez kompromisov.

Pojasniva zdaj naslov monografije: kaj so pravzaprav ti »pragovi« nasilja?

Verjetno lahko rečem, da je za nas Dolenjske reka Krka posebna, prelepa in preprosto naša. Njen tok je počasen, skoraj lenoben, s posebno mehko ovije Novo mesto, preden odteče dalje, in le ponekod se v njej prebudijo skriti vrtinci. Najlepši pa so Krkini pragovi, ki jo delajo posebno in stopnjujejo njen ritem valov v dramatičnem padcu. Pragovi nasilja so kot pragovi naše reke prispevoba za prehod v globino tragike človeških usod, ekstreme vojnega spopada, vrtinčenja v intenzivnem naraščanju ali upadanju strahot in končni človekovi moralni izbiri, ki se izliva v preobrazbo ali propad duha. Nasilje namreč spreminja vedno in za zmerom. Pragovi so vrata v izostreno refleksijo o skrajno travmatičnih prelomih dobe in očiščenju čustvenih bremen, ki edino odpre možnost za srečanje s tem, kar je.

Zakaj se vam je zdelo pomembno fokus usmeriti na Dolenjsko in Belo krajino? Kateri so bili tisti »kritični in celo usodni zasuki«, če uporabim vaše besede, ki so se zgodili na tem območju, a so skrojili okoliščine tudi drugod po slovenskem ozemlju?

Širše dolenjsko območje, ki je bilo del t. i. Ljubljanske pokrajine pod italijansko zasedbeno oblastjo, je bilo prizadeto ne le zaradi okupacije in nove vojaške razmejitve, ki je večkrat nenaravno posegla v vsakdanje življenje lokalnih ljudi in jih zlasti med veliko italijansko ofenzivo leta 1942 podvrгла surovim vojaškim represalijam, pač pa tudi zaradi revolucionarnega nasilja, ki je že prvo leto vojne z vso silo udarilo prebivalce z množičnimi likvidacijami – tako najbolj

vidnih predstavnikov lokalnih skupnosti kot povsem običajnih (protikomunističnih) posameznikov ali celih družin. Te grozovite komunistične »likvidacije« po podeželju so bili tisti »kritični« momenti, ki so v skrajno ogroženih in ustrahovanih prebivalcih izzvali odpor: spoznali so, da se bodo morali ob brezbriznosti okupacijske oblasti za zavarovanje golih življenj zaščititi in organizirati sami. To je bil vsekakor pomemben zasuk, ki je kasneje vodil k ustanovitvi vaških straž in še prej spodbujanju za vstop v vrste prve nacionalne ilegale, ki se je 17. maja 1942 iz Bizovika pri Ljubljani odpravila na Dolenjsko, da bi na poti proti Gorjancem medse pridobila borce. Ti naj bi se po prvotnih zamislih upirali tako okupatorski sili kot zaščitili ljudi pred komunističnim nasiljem. Zasuki so bili nato usodni v okoliščinah razrasle državljanske vojne in razhajanja znotraj skupin tradicionalnega tabora z vso tragiko množičnih izvensodnih pobojev poleti 1945.

Ne morem si kaj, da ne bi pristavil svojega »lokalpatriotskega« lončka. Na naslovnico knjige ste namreč umestili fotografijo mojega rodnega Kočevja, in sicer v ruševinah oktobra 1943. Kaj želite sporočiti s to naslovnico?

Preprosto to, da je vojna rušilna, revolucija pa uničujoča.

Vem, da vas silim v vrednostno sodbo, pa vendar ... Ali je mogoče na podlagi ugotovitev, ki jih prinaša monografija *Pragovi nasilja*, odgovoriti na vprašanje: kdo je kriv za slovensko državljansko vojno v razmerah tuje okupacije?

Če se navežem na besede Vladimirja Iljiča Uljanova - Lenina, ki je že avgusta 1917 navrgel ironično vprašanje, ali morda kdo ne ve, da se v vseh svetovnih revolucijah razredni boj sprevrže ne slučajno, temveč neogibno v državljansko vojno, potem je seveda odgovor na dlan. Z oktobrsko revolucijo, ki je dejansko bila državni udar, in krvavim prevzemom oblasti je Lenin, za njim pa vsi njegovi fanatični politični verniki, povzdignil politično nasilje v princip. Pragovi nasilja v svojih poglavjih odstirajo načine in logiko delovanja mislecev revolucije pri nas ter njihovega doslednega zasledovanja »prevzema oblasti« in s tem uresničevanja eliminacijskih načrtov, ki so svoj izraz vedno iskali in našli v nasilju. Dravljanjska vojna na Slovenskem je fenomen, ki nedvomno še terja poglobljene raziskave in predvsem umeščanje v primerjalni okvir sorodnih bratomornih spopadov po svetu. Zgolj s primerjalno metodo in analizo arhivskih virov je mogoče zelo natančno oceniti obseg žrtev in odpreti načine soočanja z nadvse travmatično dediščino komunističnih hudodelstev.

Za zbornik ste sami napisali dva prispevka, ki pripovedujeta zgodbo Novega mesta aprila 1941 in jeseni 1943. Med drugim pišete o Novomeščanki Slavici Moškon, ki je morala aprila 1941 z vso naglico ob nemški zasedbi Novega mesta šivati nacistične zastave, s tako rekoč enako naglico pa septembra 1943 po kapitulaciji Italije partizanske

zvezde s peterokrako zvezdo. Ta konkretni primer želim uporabiti kot povod za vprašanje: Kako so se v tako naglih premenah časov sploh lahko znašli in razumno odločali t. i. »preprosti« ljudje? Pa tudi: kako se vas kot zgodovinarke dotaknejo takšne osebne zgodbe?

Vojna je v svoji najbolj rudimentarni obliki naplavila in stopnjevala kaos uničenja, intimno soočanje z ubijanjem oz. ubijalci, ljudi pahnila v izkustvo popolne brutalizacije smrti, razrušenih domov in raztrganih medčloveških vezi. Ob začetku aprilske vojne je med lokalne (in družinske) skupnosti močno zarezala okupacijska meja, ki se je v novomeški okolici vsaj v prvih tednih zaradi negotovosti o tem, katera okupacijska oblast prihaja in odhaja, zdela gibljiva. Občutek brezvladja je sprva utrjeval vtis, da si lahko ljudje prigrabijo čim več zapuščenih oz. odvrgenih dobrin, ki so se zdele na dosegu roke po razsulu jugoslovanske vojske. Po drugi strani pa so organizirane skupine protestirale za nemško okupacijsko silo proti italijanski, vendar se je izkazalo, da so v ozadju pronemških manifestacij večkrat tisti ljudje, ki so se po nemškem napadu na Sovjetsko zvezo proslavili kot najglasnejši aktivisti za julija 1941 prvič omenjeno Osvobodilno fronto pod okriljem komunistične partije. Zaradi prekinjenih običajnih komunikacijskih poti in odrezanosti od mestnih središč so se bili ljudje prisiljeni zateči k alternativnim oblikam sporočanja od ust do ust ali

Prvo orodje ubijanja so besede, ki človeku, označenem za nevarnega, odvzamejo človečnost, vse v imenu končnega obračuna s t. i. sovražniki ljudstva. In prav to se je dogajalo (tudi) vidnejšim duhovnikom dolenjskega oz. belokranjskega območja.

po zaupnih osebah; razumno odločanje je bilo v tako begajočih časih brez dvoma zelo oteženo in brzkone vključeno v njihov lastni moralni in duhovni ustroj ter predvojna politična nagibanja. Toda v ekstremnih razmerah vojne so tudi ta postala ogrožajoča; po izredno pomembnem 16. septembru 1941 in sklepu samooklicanega Slovenskega narodno-osvobodilnega odbora, da se s smrtjo kaznujejo vsi t. i. »narodni izdajalci«, je bila pot preganjanju in celo iztrebljanju tistih, ki politično niso mislili tako, kot so mislili komunisti, široko odprta. Prav ta lov na t. i. izdajalce je bil uvertura v državljansko vojno. Povsem naravno je, da so ljudje vojno najprej hoteli preživeti. »Razumno« odločanje je bilo pogojeno z zunanjimi vojaškimi pritiski in vrženostjo v čas, ko je človeško življenje v hipu lahko postalo samo še nič. Zgodbe ljudi, ki so živeli in odraščali med vojno, brez dvoma nosijo težo – težo mnogovrstnih izgub. Kot raziskovalke se me najbolj dotaknejo pričevanja ljudi, ki so neposredno doživeli grozo nasilne smrti svojih družinskih članov, obenem pa me fascinira njihova volja po preseganju zla in sposobnost preživetja, ne glede na vse hudo v življenju.

Ostaniva še pri konkretnih ljudeh z imeni in priimki. Nedavno smo se za *Družino* pogovarjali z novim novomeškim proštom dr. Janezom Grilom. Kot eno izmed svojih ključnih nalog je omenil podporo postopku, da bo Božji služabnik kanonik Franc Kek, ki je leta 1943 kot nedolžna žrtev revolucionarnega nasilja pretrpel mučeniško smrt, čim prej razglašen za blaženega. O kanoniku Keku pišete tudi vi v svojem prispevku o novomeški jeseni 1943, torej o dogajanju neposredno po italijanski kapitulaciji. Kako vi vidite kanonika Keka? Podpirate pobudo za njegovo beatifikacijo?

Kanonik Kek je bil zelo znan duhovnik in vzgojitelj mladine, močno vpet v politično življenje Novega mesta in gotovo eden od ključnih posameznikov v protikomunističnem taboru. Med kratkotrajno partizansko oblastjo v Novem mestu po italijanski kapitulaciji so ga 21. oktobra 1943 partizani brez kakršne koli dokazane krivde umorili v gozdu Padež, njegovo truplo pa odvrgli v Mihovsko jamo. Skupaj z drugimi žrtvami partizanskega poboja tega dne je bil obsojen na polstoletni molk in prisilno pozabo. Umril je kot mučenec za svojo vero in dostojanstvo prepričanja, ki se ni ukrvilo pod strahovitimi komunističnimi pritiski; njegovo življenje in delo vsekakor zaslužita podrobnejšo analizo in prepričana sem, da bo škofija zbrala vsa potrebna gradiva za začetek njegove beatifikacije.

Kako se je sicer godilo duhovnikom v kolesju državljanske vojne, ki se je razplamtela na Dolenjskem in v Beli krajini?

Duhovniki so bili tradicionalni steber lokalnih skupnosti in so vojno dogajanje večinoma spremljali in interpretirali v skladu z nauki Cerkve. Zaradi tega so imeli pomembno moralno avtoriteto v svojih župnijskih občestvih, obenem pa so premogli zadostno razgledanost, da so razumeli razčlovečujoče temine in ambicije nacizma, fašizma in komunizma. Če o tem dolenjski oz. belokranjski duhovniki niso molčali, temveč, nasprotno, nedvoumno in celo javno odklanjali principe enoumja in razgaljali hlastanje komunistične revolucije po popolni prevladi nad drugimi v imenu ustvarjanja zemeljskih nebes, so bili hitro prepoznani in ožigosani kot najbolj moteči protikomunistični »organizatorji« in škodljivi eliminacijskim načrtom komunističnih revolucionarjev. Končno dejanje slednjih je bilo preganjanje in izruvanje vseh, ki jih je komunistični *credo* označil kot sebi nevarne. Val komunističnih umorov dolenjskih in belokranjskih duhovnikov je bil sprožen simultano že v visoki pomladi leta 1942, ko so jih komunisti obtožili sodelovanja pri ustanavljanju t. i. »bele garde«, pri čemer tedaj sploh še ni bilo jasno, kaj naj bi to bilo. Teror nad duhovniki in izbranimi civilisti je tedaj in kasneje vseboval natančno premišljene govornice o umorjenih, s čimer so storilci brezobzirno utrjevali stigmatizacijo svojih žrtev kot »narodnih izdajalcev« in na široko zasejali strah. Ob tem je treba poudariti, da se razčlovečenje drugega začne z uporabo ciljno določenega besednjaka: z uporabo živalskih prisposodob ali degradacijo na raven bacila, golazni,

nečesa, kar povzroča bolezen, s čimer se stigmatiziranega sovražnika postavi onstran človeških odnosov. Prvo orodje ubijanja so besede, ki človeku, označenem za nevarnega, odvzamejo človečnost, vse v imenu končnega obračuna s t. i. sovražniki ljudstva. In prav to se je dogajalo (tudi) vidnejšim duhovnikom dolenjskega oz. belokranjskega območja.

Pragovi nasilja se, kot ste že dejali, skozi nekatere prispevke dotikajo vzpostavljanja t. i. tranzicijske pravičnosti. Ali tudi izdajo takšnih knjig lahko vidimo v tej luči: kot iskanje resnice in zbiranje novih dejstev, kar prispeva k vzpostavljanju pravičnosti?

Knjiga vsekakor teži prav k temu: iskanju in razkrivanju novih virov ter izpostavljanju kritičnih pasti oz. stranpoti učinkovitega uveljavljanja načel tranzicijske pravičnosti pri nas. Poglavje o tem izriše marginalizacijo ukrepov povračilne pravičnosti, ker jih ustrezne institucije niso bile niti zmožne niti voljne izvajati. Ničče ni odgovarjal za nobeno hudodelsko dejanje zoper človečnost, medtem ko je zanihanje nezakonitosti in nepoštenosti kočevskih procesov poleg umanjkanja ukrepov povračilne in obnovitvene pravičnosti najboljša ilustracija neodnosa do človekovega dostojanstva kot temeljne vrednote. Za nameček so bile druge tematike, ki se med sabo logično dopolnjujejo skozi vsa poglavja monografije, v slovenskem zgodovinoписju potisnjene na rob; vsekakor je čas, da se dejstva, ki še vedno tako zelo razdvajajo, prevetrio s svežim pogledom in predvsem z rahljajem čustvenih bremen. Toda slednje zahteva neomajno etično in profesionalno držo raziskovalca, ki bo pogumno odstiral zlasti najtemnejše plati preteklosti.

Nekateri sicer v spominu na medvojne dogodke vidijo nekakšno »prekletstvo«, češ, obujanje spomina na čas okupacije, revolucije in protirevolucije nas samo na novo razdružuje, vnaša razdore in razkole. Kako ravnati, da spomin ne bo »prekletstvo«, temveč »blagoslov in zrcalo v reki življenja«, kot je zborniku *Pragovi nasilja* na pot zapisal novomeški škof Saje?

Prekletstvo je v načrtnem tematskem ožanju in prisilnem politično motiviranem zamegljevanju spoznanj o preteklosti. Prostor za blagoslov, torej dobro, ki daje slutnjo večnosti, ustvarja samo zavestno znanstveno izstopanje iz ozkih lokalnih zgodovinoписnih revirjev in odprtost za zavzeto razkrivanje smisla: mehanizmov ravnanj, ki so privedli do najhujših zločinov v zgodovini človeštva, ter obenem poglobljanje v zgodovino idej, ki so od moderne dobe dalje poganjale videnje in interpretiranje drugega. Brutalnih dejanj storilcev ne moremo doumeti brez analize vzgibov, ki so jih vodili v zločin. Problematizacija strukture zla obenem terja priznanje odgovornosti slehernega odločevalca in izvrševalca. To na vsak način pomeni zavezanost k preseganju zgolj domače produkcije in zanesljivo poseganje v najširši mednarodni historiografski prostor. Na drugi strani pa je blagoslov v sočutnem približevanju resnici slehernega od nas in bivanje v sozvočju s tem, kar je, namesto v zanihanju lastne in skupne realnosti.

Kaj lahko torej zgodovino pisje prispeva ali celo mora prispevati k slovenskemu spravnemu procesu?

Prispeva lahko vednost, ki je osnova resnega dialoga – ne tistega s figo v žepu. Kritična metoda pri pretresu virov je nenadomestljiva. Zgodovinarskega raziskovanja ni mogoče zamenjati s sedaj modnimi spominskimi študijami, ki so dejansko drugo ime za posplošenje parcialnih pogledov. Sicer je zanimivo pretresati, kako se spomin krivi, kaj izpušča in kaj dodaja, vendar je treba ostati zvest vodilu zgodovinske vede, to pa je ugotoviti, kako je pravzaprav bilo. Zgodovino pisje lahko prispeva tudi razgaljanje tistih prizadevanj, ki prakticirajo kontrafaktični revizionizem. Dejansko gre pri tem za parazanstvo ponarejanje stvarnosti.

Če si na tej točki dovolim malce »vrtanja« v vašo zasebnost: kaj vas je pravzaprav usmerilo na zgodovino pisje in tu k raziskovanju prve in druge svetovne vojne? Vaša prva študijska izbira je bila namreč teologija ...

Moja prva študijska izbira je bila res teologija in bržkone me je prav ta oblikovala tudi v želji po raziskovanju najbolj prefinjenih odtentov vprašanj o mestu človeka v ekstremnih razmerah in razmerjih v vojni ter zlasti to, kaj v takih okoliščinah temeljno usmerja njegova ravnanja. Vedno so me zanimali koncepti, ki so odločitvam ljudi vcepljali legitimnost, oplajali (ali morda razkrajali) kulturno tkivo dobe in dodajali ekstatično dimenzijo ideološkemu poskusom obvladovanja tako skupnosti kot posameznikov. Potem je bil od podiplomskega študija socialne antropologije zame najbolj logičen prestop v zgodovino kot konkretno presečišče idej, mentalitet in procesov človekovega ponotranjanja resničnosti ter poskusov njene interpretacije. Trenutni premik od proučevanja zgodovine prve svetovne vojne k drugi je zgolj naravno nadaljevanje študija kulturnih in socialnih implikacij velikega spopada od leta 1914 do 1918 ter poglobljanje vedenja o eliminacionističnih koreninah in ne vedno očitnem obsegu izključevalnih, destruktivnih fenomenov vojne moderne evropske dobe.

Naslednje leto se bomo spominjali 80. obletnice konca druge svetovne vojne. Kaj si osebno želite, da bi prineslo to spominsko leto?

Predvsem si želim, da bi ljudje vendarle zmogli doumeti, da je vojna vse prej kot enovit ali celo enostaven proces. Da bi tako na znanstveni kot laični ravni premogli dostojanstveno, pietetno in preudarno diskusijo o dogodkih leta 1945. Vojna se pri nas ni preprosto končala v cvetočem maju in s svojim epilogom zasekala v čas kot nesporen mejnik: nasprotno, stekala se je v množico beguncev, ki so v neizmernem strahu za golo preživetje iskali izhod onkraj Soče ali Karavank, stekala se je v silovite množične poboje protikomunistov po vsem slovenskem

Dr. Pavlina Bobič med predstavitvijo monografije *Pragovi nasilja* v novomeški knjižnici Mirana Jarca

Foto: Bogomir Štefanič

ozemlju, kar je danes mogoče precej natančno določiti tudi s številkami (in imeni), in stekala se je v montirane sodne procese pred sodišči narodne časti, ki so se končali tudi s smrtnimi obsodbami. Vojna ni zgolj minila, temveč se je pod raznovrstnimi krinkami v Sloveniji razrašala še dolgo po njej, o čemer v poglavju o državljanski vojni pri nas in v svetu pišejo tudi *Pragovi nasilja*. Zgodovino pisje se mora posloviti od servilnega vrtenja okrog politično prepojenih problemov in vstopiti v (mednarodni) prostor znanstveno preverljivih in primerljivih podatkov ter odkrite izmenjave mnenj. Vsem nam želim mero zdravega spoznanja o mestu mrtvih med živimi in zamolčanih med govorečimi. Tisoči izvensodno pobitih leta 1945 imajo namreč čas v svojem čakanju na priznanje in zadostitev temeljnih postulatov pravičnosti.

Če skleneva. Pogosto slišimo trditve, da t. i. polpretekle zgodovine ljudi ob vseh skrbih sedanosti pač ne zanima. Po drugi strani pa je, kot pravite, pobuda za monografijo *Pragovi nasilja* prišla od duhovnikov novomeške škofije; ti namreč med svojimi verniki zaznavajo željo in potrebo po soočenju s težkim dogajanjem med drugo svetovno vojno, ki je med ljudmi pustila globoke rane. Kaj je, sodeč po vaših izkušnjah, torej bliže resnici: zanimanje ali nezanimanje za travmatično preteklost?

Ljudje, globoko zaznamovani s travmatičnim družinskim izkustvom, vede ali nevede hlepijo po ubeseditvi bolečine, ki je spremljala oblikovanje njihove osebnosti in življenj. Prej ali slej se posameznikovo zanimanje za preteklost prebudi in je neizbežen del samospoznavanja v zrcalu osebne in skupne zgodovine. Zanimanje za preteklost je neločljivo od najbolj naravnega človekovega zanimanja za resnico, za vzroke tega, kar živimo danes, in nedvomno terja pogum za slovo od indoktrinacijske dediščine. Samo skozi duhovne prelome zmoremo zaslutiti in prepoznati svetlobo smisla, v čemer je tudi končna in očiščujoča moč pragov zgodovine. Paradokсно, in v tem je tudi skrivnost duhovne razsežnosti sprave, se le skozi rane širi prostor našega odrešitja.

Bogomir Štefanič